

K historickým souvislostem přijetí Benešových dekretů a řešení otázky odsunu sudetských Němců.

V současné době si připomínáme 50. výročí ukončení II. světové války. S poválečným obdobím je spjat také problém řešení otázky odsunu sudetských Němců a přijetí i realizace dekretů prezidenta dr. Edvarda Beneše. Ještě dnes stojí výše uvedené problémy v centru pozornosti politiků a dalších osobností veřejného života v České republice i v Německu. Řešení problémů spojených s odsunem a s důsledky realizace Benešových dekretů nadále zůstávají choulostivým místem ve vzájemných vztazích mezi Českou republikou a Německem.

Názory na legitimitu či nelegitimitu dekretů až po možnost jejich eventuálního zrušení se diametrálně odlišují. Přitom se v mnohých z těchto názorů projevují základní neznalosti jejich obsahu, historických souvislostí vzniku i dalších okolností. K tomu abychom si mohli učinit určitou konkrétní představu o Benešových dekretech, je nutno zastavit se u historických souvislostí jejich vzniku a důsledků, které realizace ustanovení některých z nich přinesla především bezprostředně v poválečném období.

Historie vzniku Benešových dekretů sahá až téměř na počátek II. světové války, kdy byl vydán *Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 21. července 1940 o ustavení Státní rady, jako poradního sboru prozatímního státního zřízení Československé republiky* (číslo 1 Úředního věstníku československého, vydávaného v Londýně, ze dne 4. prosince 1940). 15. října roku 1940 následoval další *Ústavní dekret prezidenta republiky č. 2 Úř. věst. čsl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné.*^{/1} Posledním v řadě byl *Dekret prezidenta republiky č. 143 ze dne 27.října 1945 o omezení žalobního práva v trestním řízení.*^{/2}

Podle chronologického seznamu dekretů, zákonů, nařízení atd. uveřejněných ve Sbírce zákonů a nařízení roku 1945, v částkách 1. až 67., bylo vydáno více než 100 dekretů prezidenta republiky. Z tohoto počtu bylo 8 dekretů ústavních.^{/3} Většina dekretů byla vydána v období od května do října roku 1945. Týkaly se řešení problémů ve všech sférách společenského života, od potrestání kolaborantů a zrádců, přes konfiskaci jejich majetku, obnovení právního řádu až po dekry o opětném zavedení středoevropského času a Dekret prezidenta republiky č. 115 o hospodaření uhlím a palivovým dřívím.^{/4}

Největší pozornost, diskuse a spory vyvolává existence několika málo dekretů, které obsahují ustanovení o potrestání kolaborantů a zrádců, o konfiskaci jejich majetku a o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti. K nim můžeme zařadit především následující dekrety:

- * Dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech č. 16 z 19. června 1945.
- * Dekret prezidenta republiky o Národním soudu č. 17 z téhož dne.
- * Dekret prezidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa č. 12 z 21. června 1945.
- * Ústavní dekret prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské č.33 z 2.srpna 1945.
- * Dekret prezidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy č.108 z 25.října 1945.
- * Dekret prezidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti č. 138 z 27. října 1945.

Cílem mého příspěvku není polemizovat se současnými názory o nutnosti jejich zrušení nebo ponechání v platnosti. Jde především o ukázání historických souvislosti vzniku těchto dekretů a zamyšlení se nad některými důsledky jejich uplatňování v poválečném období. V další části stati bych se zastavil u těch dekretů, které podstatným způsobem ovlivnily vývoj politické situace v republice po skončení války nebo dnes patří k těm o které jsou dnes vedeny ostré spory v současném politickém dění.

Prvním v řadě byl Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 15.října roku 1940 č.1, Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné. Vycházel z návrhu vlády a v § 1 bylo uvedeno: „*Dokud nebude možno prováděti ustanovení hlavy druhé ústavní listiny z 29. února 1920 o moci zákonodárné, bude prezident republiky úkony, které mu ukládá par. 64 č.1 a č.3 úst. listiny, pokud k nim je zapotřebí souhlasu Národního shromáždění, vykonávati se souhlasem vlády.*“ a dále v § 2. „*Předpisy, jimiž se mění, ruší nebo nově vydávají zákony, budou vydávány po dobu platnosti zatímního státního zřízení v nezbytných případech prezidentem republiky k návrhu vlády ve formě dekretů, které spolupodepíše předseda vlády, respektive členové vlády pověřeni jejich výkony.*“⁵

Všechny dekrety, které byly v následujícím období vydány splňovaly výše uvedená ustanovení. I vzhledem k tomu jednoznačná odpovědnost za jejich přijetí v žádném případě nemůže být vztahována pouze na E. Beneše jak to činí mnozí politikové a autoři různých publikací v posledním období.^{/6}

K dalším, z pohledu řešené problematiky významným dekretům patří *Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl. o obnovení právního pořádku*. Byl podepsán E. Benešem po schválení vládou a Státní radou a obsahoval ustanovení, které potvrzovalo platnost právních předpisů československého státu přijatých do 29. září 1938. Předpisy a právní normy vydané v době nesvobody (30. září 1939 až 4. května 1945) se nepovažovaly za součást čs. právního řádu. V Hlavě I. tohoto dekretu čl. 2 bylo dále stanoveno, že na přechodnou dobu je možno nadále používat předpisů, které se svým obsahem nepříčily československé ústavě a jejím doplňkům vydaným do 28. září 1938.^{/7}

Přijetí tohoto dekretu znamenalo obnovení právního řádu z období předmnichovské republiky. Bezprostředně po osvobození republiky tedy platil právní řád předmnichovské ČSR, doplněný o dekrety prezidenta republiky a vládní nařízení.

K dekretům, které vyvolaly v naší dosavadní historii největší spory a kontroverzní diskuse patří tzv. retribuční dekrety. Jednalo se o *Dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech č. 16 ze dne 19. června 1945* (tzv. velký retribuční dekret), *Dekret prezidenta republiky o Národním soudu č. 17* z téhož dne a o *Dekret prezidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti č. 138 ze dne 27. října 1945* (tzv. malý retribuční dekret).

V minulosti i v současné době se můžeme setkat jak s názory, které považují přijetí těchto dekretů za počátek destrukce našeho právního řádu po II. světové válce až po názory, které považují dekrety za právní normy umožňující spravedlivé potrestání těch, kteří se provinili spoluprací s fašismem.^{/8}

O nutnosti spravedlivého potrestání kolaborantů a zrádců z řad našich občanů, ale i těch, kteří v období protektorátu páchali zločiny na našem národu nebylo mezi vedoucími činiteli čs. odboje v zahraničí sporu. Rovněž o těchto otázkách jednal E. Beneš s moskevským vedením KSČ při své návštěvě v Moskvě v prosinci roku

1943. Šlo o jeden z mála problémů na jehož řešení existoval shodný názor mezi oběma stranami. V té době již existoval návrh retribučního dekretu, který vypracoval v Londýně v létě 1943 dr. J. Stráský. Dekret byl projednáván několikrát ve Státní radě. Dne 6. října 1944 byl schválen londýnskou vládou.⁹ S určitými doplňky vyšel v červnu 1945 ve Sbírce zákonů a nařízení jako Dekret prezidenta republiky č. 16 ze dne 19. června 1945. Obsah uvedeného dekretu v mnohém vycházel ze zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb.

Také při jednání o vládním programu v Moskvě v březnu 1945 bylo dosaženo v otázce retribuce oproti řešení jiných problémů okamžité shody mezi vedoucími činiteli zúčastněných stran. Delegace KSČ navrhla navíc vypracování dekretu o Národním soudu, který měl soudit „zvlášť odpovědné provinilce“ jako členy protektorátní vlády, vedoucí činitele fašistických organizací atd. Tento návrh byl akceptován a tak **Dekret prezidenta republiky č. 17 o Národním soudu** vyšel ve Sbírce zákonů a nařízení zároveň s dekretem č. 16.

Ani dnes nelze problém retribučních dekretů posuzovat aniž bychom vzali v úvahu historické souvislosti jejich vzniku a realizace. Nalézt odpovědi na mnohé otázky s nimi související je velmi složité i v současnosti. Domnívám se, že hlavní problém retribučních dekretů spočíval v tom, že sice umožňovaly spravedlivé potrestání viníků, ale zároveň vytvářely prostor pro možné zneužití jejich ustanovení až po eventuelní justiční vraždy. Urychlené odsouzení a popravy mnohých příslušníků gestapa SS i domácích kolaborantů podle velkého retribučního dekretu, znemožnily podrobné objasnění jejich činnosti v době okupace a tím i odhalení mnohých kolaborantů a spolupracovníků gestapa, kteří měli na svědomí životy českých a slovenských vlastenců. Cílem retribuce nebylo zřejmě pouze spravedlivé potrestání těch co se provinili. Retribuce byla do určité míry také vyjádřením odplaty a pomsty.¹⁰ Zároveň však měla být také varováním do budoucnosti.

Retribuční dekry obsahovaly řadu ustanovení, jejichž použití v právním řádu v době míru bylo velmi neobvyklé. Mimořádné lidové soudy podle dekretu č. 16, byly soudy stannými. Proti rozsudku uvedených soudů nebylo odvolání a žádost o milost, kýmkoliv podaná neměla odkladného účinku.¹¹ Případný trest smrti měl být vykonán do dvou hodin po vynesení rozsudku. Na výslovnou žádost obžalovaného

mohla být tato lhůta prodloužena o jednu hodinu. Retribuční dekret č.16 i dekret o Národním soudu č. 17 dávaly možnost vykonání trestu smrti veřejnou popravou. Toto ustanovení bylo v několika případech využito např. při popravě K. H. Franka nebo dr. Josefa Pfitznera, jednoho z vedoucích činitelů henleinovců.

Ani dnes nelze uspokojivě odpovědět na otázku proč dekrety zaváděly institut stanného soudu určitou dobu po skončení války a doby nesvobody (21. května 1938 - 4.května 1945). Také branná pohotovost státu byla ukončena k 31. prosinci roku 1945. Procesy podle retribučních dekretů však v drtivé většině probíhaly až po tomto termínu.

Mimořádné lidové soudy, vytvořené na základě dekretu č. 16, zasedaly v pětičlenných senátech, složených z jednoho soudce z povolání a čtyř soudců z lidu, jmenovaných vládou, na návrh okresního národního výboru. Mimořádné lidové soudy se zřizovaly v sídlech krajských soudů. Podle § 26, odst. 2 probíhalo řízení před mimořádným lidovým soudem bez přerušení od začátku do konce a nesmělo trvat déle než 3 dny.^{/12}

Výše uvedená ustanovení značnou měrou ovlivnila průběh retribučního řízení. Soudci z lidu, kteří byli v senátech ve většině neměli právnické vzdělání a ve svých rozhodnutích většinou byli ovlivněni poválečnou psychózou. Maximální lhůta tří dnů pro soudní jednání do vynesení rozsudku často neumožňovala shromáždit dostatek důkazů proti skutečnému provinilci v případě, že byla jakýmkoliv způsobem zpochybněna obžaloba v důsledku čehož unikla spravedlivému trestu řada těch co se skutečně provinili. V případě křivého obvinění naopak nebylo v této době možno získat důkazy o nevině a vykonání případného rozsudku smrti do dvou hodin po vynesení rozsudku znamenalo spáchání justiční vraždy. V neposlední řadě odsouzením a okamžitou popravou skutečných viníků (např. příslušníků gestapa, SS i domácích zrádců) bylo znemožněno odhalení dalších osob, které se provinily a mnohdy spáchaly větší zločiny než samotní odsouzení.

V archivních materiálech i v denním tisku té doby najdeme mnohé žádosti odbojových organizací, skupin občanů i jednotlivců, jimiž se obraceli na ministra spravedlnosti ale i další státní činitele ve snaze zabránit urychlenému odsouzení a popravě příslušníků gestapa i domácích zrádců. Cílem byla snaha o objasnění jejich

činnosti v době okupace a získání dalších informací, které by vedly k odhalení viníků řady zločinů z doby okupace, kteří ještě unikali spravedlnosti. Těmto požadavkům však s odkazem na ustanovení dekretu č. 16 nebylo vyhověno.

Podle velkého retribučního dekretu bylo doručeno veřejným žalobcům všech 24 mimořádných lidových soudů celkem 132 549 trestních oznámení. Z nich bylo 130 114 případů vyřízeno následovně: ve 40 534 případech bylo pro nedostatek důkazů upuštěno od dalšího stíhání, ve 14 879 případech bylo upuštěno od stíhání, aby nebyl zdržován odsun osob německé národnosti, ve 31 793 případech bylo stíhání přerušeno, neboť šlo o pachatele neznámého pobytu apod.

Pouze 38 316 případů žalovali veřejní žalobci u mimořádných lidových soudů a 4592 postoupili ke stíhání soudům řádným. Skutečně bylo lidovými soudy souzeno 37 982 osob. Z toho 713 k trestu smrti (475 Němců a 234 Čechů), 741 bylo odsouzeno na doživotí (443 Němců a 293 Čechů). 19 888 osob obdrželo trest do 10 let, 9 132 osob bylo osvobozeno a 5 129 osob uteklo, zemřelo apod. takže nemohly být souzeny. Zbýlých přes 2400 osob bylo předáno k projednání řádným soudům nebo bylo uznáno vinnými ale od potrestání bylo upuštěno.^{/13}

Podle dekretu o Národním soudu z 19. června 1945 § 2. měli být souzeni: *„členové tzv. protektorátních vlád, členové ústředního vedení Vlajky, členové Kuratoria pro výchovu mládeže, členové výboru a činovníci České ligy proti bolševismu, vedoucí činitelé Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělství a lesnictví, novináři, kteří propagačně sloužili vládě vetřelců v denním tisku, nebo vůbec osoby, které byly vedoucím postavením v životě politickém, vysokým úřadem, vysokou funkcí velitelskou nebo význačným místem v životě hospodářském vázány být svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem.“*^{/14}

Na rozdíl od mimořádných lidových soudů rozhodoval Národní soud v sedmičlenném senátu. Pro řízení před Národním soudem platila obecná ustanovení trestního řádu. Podle § 11 nemohlo být zahájeno hlavní líčení dříve než za 8 dní po doručení obsílky obžalovanému. Vzhledem k tomu, že ve většině případů byly obžalovány osoby majetné, které měly k dispozici velmi dobré obhájce postačovala tato doba k přípravě odpovídající obhajoby. Před zahájením procesů a v jejich průběhu se projevila snaha představitelů KSČ a Sovětského svazu o ovlivnění výše

trestů pro členy protektorátní vlády. Bylo požadováno uložení nejméně tří rozsudků smrti.^{/15} Tresty uložené Národním soudem členům protektorátní vlády i mnohým dalším obžalovaným byly vzhledem k prokázané vině mnohem mírnější než tresty uložené za stejná provinění lidovými soudy. Ani jeden z členů bývalých protektorátních vlád nebyl odsouzen k trestu smrti.^{/16}

Tato skutečnost vyvolala pobouření veřejnosti a vlnu protestů s žádostmi o revizi procesů. Kritiku veřejnosti vyvolaly v průběhu retribuční takzvané výše uvedené rozdíly mezi dekrety č. 16 a č.17 podle kterého byli souzeni členové protektorátní vlády a významní činitelé fašistických organizací, kterých působily za protektorátu desítky.^{/17} V čele tohoto úsilí stáli představitelé KSČ. I přes značný nátlak veřejnosti a vedení KSČ se až do února roku 1948 nepodařilo dosáhnout revize soudního procesu se členy protektorátní vlády.

Na možná úskalí retribuční poukázal prezident E. Beneš ve svém posledním projevu ve Státní radě v Londýně dne 23. února 1945. Za největší nebezpečí při trestání viníků z období protektorátu považoval za první - *laxnost, omlouvavost a nezásadovost*. Za druhé ještě horší nebezpečí pokládal: „*neměřit všem stejně, at' jsou z kterékoliv strany*“ A dále uvedl: „*Pro budoucnost národa je daleko důležitější, bude-li se měřit všem stejně, nežli provede-li se spravedlnost masově, na statisících, ale při tom nerovnoměrně a bude-li se to provádět stranicky*.“¹⁸

Samotný průběh retribuční tato jeho slova plně potvrdil. Otázka potrestání kolaborantů a zrádců se stala předmětem licitace vedoucích činitelů politických stran. Každá z oficiálně povolených politických stran měla zájem na tom, aby byly učiněny výjimky pro určité významné osobnosti, které měly být podle retribučních dekretů potrestány za svoji činnost v době okupace. Z důvodů nenahraditelné kulturní hodnoty a potřeby uhájení dobrého jména české kultury, ale i z jiných důvodů nebyli potrestáni např. Václav Talich, Jan Drda, Evžen Erban, Zdeněk Štěpánek a celá řada dalších osob.^{/19}

Retribuce byla využívána, zejména ze strany KSČ, která měla v rukou ministerstvo vnitra také k odstranění z jejího pohledu nežádoucích osob z veřejného života. Ministerstvem spravedlnosti byly odhaleny případy, kdy Státní bezpečnost

využívala příslušníků gestapa pod příslibem beztrestnosti k získání svědectví proti osobám, které se mnohdy neprovinily.

Na druhé straně ministr spravedlnosti, aby zabránil podobným praktikám, vydal nařízení, že vůči osobám české národnosti nesmí být u mimořádných lidových soudů využito svědectví osob národnosti německé.^{/20} Z tohoto důvodu nebylo možno prokázat provinění mnoha skutečným kolaborantům a zrádcům.

V této souvislosti se vyskytly i případy, které muselo na svém jednání řešit předsednictvo vlády. Například při výslechu K. H. Franka, který prováděl šéf OBZ pplk. B. Reicin a šéf zpravodajského oddělení ministerstva vnitra mjr. B. Pokorný, byly do proto kolu dodatečně, bez vědomí vyslýchaného zaneseny kompromitující údaje na prof. V. Krajínu (čelního funkcionáře národně socialistické strany), které se nezakládaly na pravdě.^{/21}

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že celý proces retribuice byl výrazně zpolitizován a každá z politických stran se snažila využít jeho výsledků ve svůj prospěch. A to jednak za účelem obsazení významných míst ve vznikající mocenské struktuře nebo ve snaze zabránit obsazení uvedených míst členy jiných politických stran. Přitom jejich činitelé, kteří působili na různých funkcích používali praktiky a metody, které byly v rozporu ze samotným obsahem uvedených dekretů, ale i ze základními pravidly vzájemných vztahů, obsažených v KVP a dalších dokumentech. Společným rysem tohoto jednání byla snaha všech zúčastněných, aby výše uvedené případy a způsoby jednání zůstaly utajeny před širokou veřejností. To se ve většině případů také podařilo.^{/22}

V daleko širším měřítku se stala předmětem politického zápasu realizace ustanovení *Dekretu prezidenta republiky č. 138, ze dne 27. října roku 1945 o trestání některých provinění proti národní cti.*^{/23} (známý jako malý retribuční dekret). Podle tohoto dekretu měl být potrestán okresním národním výborem vězením do jednoho roku, nebo pokutou do výše 1 000 000 korun ten kdo: „v době zvýšeného ohrožení republiky nepřístojným chováním, urážejícím národní cítění českého nebo slovenského lidu vzbudil veřejné pohoršení“ Promlčecí lhůta byla 6 měsíců ode dne, kdy byl trestný čin spáchán. U činů spáchaných před účinností tohoto dekretu se

počítala dnem počátku jeho účinnosti.^{/24} Prakticky to znamenalo, možnost odsouzení za uvedené činy spáchané po 21. květnu roku 1938.

Malý retribuční dekret poskytoval široký prostor pro vyřizování si osobních účtů, pro odstranění řady osob z určitých funkcí ve státní správě a pro omezení volebního práva tisíců občanů. Podle zákona o parlamentních volbách v roce 1946, byly z možnosti volit vyloučeny všechny osoby, které byly podle uvedeného dekretu potrestány nebo jim bylo doručeno obvinění i když většině z nich později nebyla vina prokázána. Zneužití ustanovení malého retribučního dekretu umožňoval také z hlediska tehdy existující právních řádů neobvyklý fakt a to, že okresním národním výborům byla dána pravomoc trestat proviněné vězením do jednoho roku.

Retribuci podle dekretu prezidenta republiky č. 138 dokázala ve svůj prospěch využít především KSČ. Do podzimu roku 1945 se jí podařilo obsadit většinu významných funkcí v národních výborech všech stupňů. Národní výbory byly v podřízenosti ministerstva vnitra, které bylo rovněž v rukou komunistů. Ministerstvo vnitra vypracovalo pro realizaci retribuční směrnice, které byly pro národní výbory závazné.

Celkově se průběh retribuční podle velkého i malého retribučního dekretu stal součástí ostrého zápasu mezi stávajícími politickými stranami o získání co největšího podílu na politické moci. Výrazem zpolitizování retribuční byly snahy o ovlivnění výsledků retribuční ve prospěch osob, na kterých měly jednotlivé politické strany z jakýchkoliv důvodů zájem. Ukázalo se, že naplnění politických cílů a mocenských zájmů politických stran stálo výše než potřeba spravedlivého potrestání viníků z doby nesvobody. Jejich postup byl v celé řadě případů v rozporu s ustanoveními uvedených dekretů. Retribuce oficiálně skončila v květnu 1947. Po únoru 1948 byl Ústavodárným národním shromážděním přijat a prezidentem republiky E. Benešem podepsán zákon o obnově retribučního řízení. Na jeho základě došlo k revizi výsledků retribuční a zvýšení trestů u mnohých osob odsouzených podle dekretů prezidenta E. Beneše z roku 1945.

Při řešení problematiky Benešových, dekretů se nelze vyhnout ani otázce odsunu sudetských Němců i když žádný z dekretů ustanovení o odsunu přímo neobsahuje. Samotné rozhodnutí o odsunu sudetských Němců učinili představitelé

vítězných mocností na Postupimské konferenci. Úsilí představitelů čs. emigrace v čele s prezidentem E. Benešem za vydatné pomoci moskevského vedení KSČ však vytvořilo pro tento způsob řešení otázky sudetských Němců rozhodující podmínky.

V průběhu války věnoval E. Beneš všechny své síly splnění rozhodujícího úkolu, za který pokládal obnovu předmnichovské republiky a odčinění Mnichova. Od samého počátku války předpokládal, že její důsledky se promítnou v závažných sociálních změnách a že zásadně a definitivně bude třeba řešit i otázku národnostních menšin - speciálně Němců u nás. Podle E. Beneše to znamenalo: „*revoluci nacionální sloučit s revolucí sociálněhospodářskou.*“²⁵

To dále předpokládalo: „*...přesvědčit Angličany, Francouze, Američany i Rusy a možno-li i Němce samé že při zásadním zachování předmnichovského Československa bude třeba zmenšit velmi radikálně počet jeho menšin; a bude třeba přesvědčit Čechoslováky, že tomuto cíli budou musit i oni přinést některé oběti.*“²⁶

Názory E. Beneše na řešení otázky sudetských Němců se postupně vyvíjely, na základě analýzy vývoje válečných událostí, na základě zpráv z protektorátu i na základě výsledků jednání se skupinou německých sociálně demokratických emigrantů v čele s poslancem W. Jakschem. Zprávy o brutálním postupu fašistického Německa na okupovaných územích a názory německých sociálních demokratů na poválečné uspořádání Československa formou federalizace se zvláštním územím pro sudetské Němce vedlo E. Beneše čím dál více k přesvědčení o nutnosti odsunu sudetských Němců. Tento názor sdělil také dne 1. prosince 1942 na závěr jednání skupině německých sociálnědemokratických poslanců, kde mimo jiné uvedl: „*Z toho je, moji drazí, jediný chladný, byť i drsný závěr: spravedlivá odplata všem přímým i nepřímým, aktivním i pasivním viníkům války pro poučení všem budoucím a definitivně se rozejít ! Jinak by po této hrozné válce musilo dojít mezi našimi národy k neslýchanému masakru! Tomu můžeme a musíme stůj co stůj svým definitivním rozchodem zabránit! Jen tak budeme moci jednou - až na dnešní bolest zapomeneme - se zase jako sousedé sejít a každý ve svém novém domově bez hořkosti a v míru žítí dále odděleně, jeden vedle druhého.*“²⁷

Uvedené řešení otázky sudetských Němců hájil E. Beneš při všech jednáních s představiteli Spojených států, Sovětského svazu, Anglie a později i Francie. Přitom

si sám uvědomoval složitost tohoto řešení a jeho tragičnost pro ty, kterých se bezprostředně dotýkalo. O těchto skutečnostech se také zmínil ve svých dopisech W. Jakschovi z přelomu roku 1942 - 1943, kde uváděl: „*Bude to pro obyvatelstvo těžká krize, nějakou dobu trvající, bude to však po- řád lepší a lidš- tější řešení, nežli nové nelidské masakry v poválečných výbuších občanské války a brutální pomsty a pak znovu další staleté národnostní boje, jež by byly stále se opakující překážkou sociálního a hospodářského pokroku lidstva.*“^{/28}

Při prosazení požadavku odsunu sudetských Němců se E. Beneš fakticky nesetkal s vážným odporem. Ve svých Pamětech uvádí, že při jakýchkoliv nesnázích stačilo položit jedinou otázku: ***Chcete připravovat nový Mnichov ?*** V té době již byly důsledky Mnichova pro celou Evropu tak dobře chápány, „...že tato otázka takřka každému postačila.“^{/29}

Souhlas s odsunem vyjádřila do léta 1943 sovětská a britská vláda a červnu, při návštěvě ve Washingtonu získal E. Beneš i osobní souhlas amerického prezidenta F. D. Roosevelta. O otázce odsunu jednal Beneš také při své návštěvě v Moskvě v prosinci roku 1943 osobně s J. V. Stalinem, který souhlas Moskvy s transferem sudetských Němců znova potvrdil. Stejný postup prosazovalo také moskevské vedení KSC v čele s K. Gottwaldem.

Definitivně byla otázka odsunu řešena na mezinárodní konferenci v Postupimi v červenci roku 1945 za účasti Sovětského svazu, Spojených států a Velké Británie.

V současné době jsou na problém odsunu prezentovány různé názory. Převládají zejména dva krajní. Představitelé prvního z nich za samotný odsun a události s ním spojené viní osobu E. Beneše. Podstatou dalšího názoru je tvrzení, že o odsunu sudetských Němců rozhodly v Postupimi vítězné mocnosti a proto veškerou odpovědnost za odsun nesou ony. Setkáváme se i z dalším (zejména, ze strany Němců), že jakýkoliv odsun byl protiprávní a znamenal porušení základních lidských práv těch, kterých se týkal.

Je možné jednoznačně konstatovat, že jedním z hlavních iniciátorů odsunu sudetských Němců byl E. Beneš. Konkrétní kroky k prosazení odsunu u představitelů vítězných mocností však učinil až na základě neúspěšných jednání s představiteli německých sociálních demokratů v čele s W. Jakschem a po podrobné analýze vývoje

válečné situace i situace v protektorátě. Na základě této analýzy dospěl k názoru, že po skončení války nebude možné bez vážných komplikací, které by mohly skončit občanskou válkou a krveprolitím, další normální soužití Čechů a Němců ve společném státě. Při rozhodování vítězných mocností měly svou váhu nejen důsledky Mnichova, ale i vlastní autorita prezidenta E. Beneše, vyplývající z jeho předcházející politické činnosti i jeho osobních kontaktů s mnohými významnými politiky všech světových velmocí v předválečném období. Avšak bez toho, aby odsun byl v souladu se zahraničněpolitickými zájmy vítězných velmocí by E. Beneš jejich souhlasu s provedením odsunu nikdy nedosáhl.^{/30}

V otázkách odsunu Němců a Maďarů panovala shoda také mezi představiteli stran Národní fronty, z nichž se rekrutovali členové nové čs. vlády, jmenované prezidentem republiky dne 4. dubna 1945 v Košicích. Ještě dávno před rozhodnutím vítězných mocností o odsunu německé menšiny v Postupimi bylo přijato čs. vládou rozhodnutí o řešení tohoto problému v Programu prvé domácí vlády republiky vlády Národní fronty Čechů a Slováků, který vláda přijala na svém prvním zasedání dne 5. dubna 1945 v Košicích.

V části VIII. tzv. Košického vládního programu (dále KVP) byla stanovena pravidla pro řešení tohoto problému. Podle nich byli příslušníci německé a maďarské národnosti rozděleni do několika kategorií. Těm, kteří měli před Mnichovem 1938 čs. státní občanství mělo být státní občanství potvrzeno, pokud již před Mnichovem patřili k antifašistům a účastnili aktivního boje za obnovení Československa. U ostatních čs. občanů německé a maďarské národnosti mělo být státní občanství zrušeno s tím, že měli právo znovu optovat pro Československo, přičemž úřady republiky si ponechávaly právo individuálního rozhodnutí o každé žádosti.

S řešením problematiky státního občanství úzce souvisela také otázka odsunu. V KVP se přímo uvádělo: „*Ti Němci a Maďaři, kteří budou souzeni a odsouzeni pro zločin proti republice a proti českému a slovenskému národu, budou zbaveni československého občanství a vypovězeni z republiky navždy, pokud je nestihne trest hrdelní.*“ a dále „*Němci a Maďaři, kteří se přistěhovali na území Československé republiky po Mnichovu 1938, budou z republiky vykázáni ihned, pokud nepodléhají trestnímu stíhání. Výjimku činí osoby, které pracovaly ve prospěch Československa.*“^{/31}

Z výše uvedených pravidel o zachování či zrušení čs. státního občanství vycházel i *Ústavní dekret prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské č. 33 ze dne 2. srpna 1945*. Také kritéria pro odsun stanovená v KVP byla více méně uplatňována při provádění odsunu na základě výsledků Postupimské konference vítězných mocností od podzimu téhož roku.

Samotný odsun je složitým a rozporuplným problémem, diskutovaným z různých pohledů. V současné době se stal určitým choulostivým místem ve vztazích mezi Českou republikou a Německem. Domnívám se, že objektivní posouzení historických událostí souvisejících s odsunem, bez emocí a bez snah o prosazení určitých politických i ekonomických zájmů, zejména ze strany odsunutých sudetských Němců a jejich potomků je ještě před námi.

Před zahájením odsunu podle regulí, schválených vítěznými velmocemi v Postupimi, došlo bezprostředně po osvobození k živel- němu odsunu, který je označován pojmem „*divoký odsun*“. Tato etapa odsunu je označována za bezprávi, porušování lidských práv a v neposlední řadě jsou v poslední době publikována fakta o mírně řečeno „*nehumánním postupu*“ vůči těm, kteří byli odsunováni. /32

Uplatňování těchto praktik se však netýkalo pouze občanů německé národnosti. Již v průběhu osvobozovacích bojů a bezprostředně po skončení války byly internovány dlouhou dobu bez jakéhokoliv vyšetřování tisíce osob, které byly považovány za státně nespolehlivé. V praxi tak bylo naplňováno *Provolání Komunistické strany Československa k českému lidu o prvních úkolech v osvobozené republice*, v němž se uvádělo: „*Zatkněte ihned všechny Němce, kteří k nám po Mnichovu přišli jako okupanti. Podobně postupujte i s těmi „domácími“ Němci, kteří aktivně podporovali Henleina a Franka a účastnili se vyhlazovacího tažení proti našemu národu. Zřídte pro zatčené pracovní tábory a přinutěte je, aby pracovali na znovuvýstavbě toho co zničili.*“ a dále „*Vezměte ihned do vazby všechny aktivní pomahače Moravce, Bienerta a Háchy a celé takzvané protektorátní vlády, jakož i kolaboranty, kteří s Němci aktivně spolupracovali a z utrpení národa osobně těžili.*“ /33 Mnozí z internovaných se ve skutečnosti ničím neprovinili. V průběhu léta a podzimu roku 1945, zejména v pohraničí byly příslušníky revolučních gard,

vojenského obranného zpravodajství i samozvanými vykonavateli „*spravedlnosti*“ zastřeleny desítky osob německé, ale i české národnosti.

Svědectví o tom podává i celá řada archivních materiálů. Především dokument s názvem „*Zpráva ministra vnitra a ministra národní obrany o situaci v pohraničí v období od května do října 1945.*“ Uvedený dokument byl předložen Ústavodárnému národnímu shromáždění v létě roku 1947, na základě interpelací poslanců a obsahuje desítky doložených případů o nezákonnostech v pohraničí, zejména vůči Němcům, ale i vůči čs. občanům.^{/34}

Výše uvedený stav je možno oprávněně považovat za určitou formu bezpráví, protože jak internování občanů, tak i usmrcení osob bylo v rozporu s tehdy platnými zákony a osoby jež se výše uvedeného jednání dopustily měly být podle zákona souzeny. V drtivé většině však viníci potrestáni nebyli a uvedené bezpráví bylo dokonce legalizováno *Dekretem prezidenta republiky č. 137 ze dne 27. října 1945 o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé.* Podle tohoto dekretu se považovalo jakékoliv prodloužení zajištění (vazby) přes dobu přípustnou podle zákona za zákonné a osoby takto zajištěné neměly nárok na náhradu škody.^{/35}

V praxi to znamenalo, že za zákonnou byla tímto považována např. několikaměsíční internace desítek občanů slovenské národnosti, kteří byli zajištěni vojenským obranným zpravodajstvím v dubnu roku 1945 na východním Slovensku a bez jakéhokoliv soudu a vyšetřování byli vězněni několik měsíců. Jednalo se přitom o občany, kteří se ničím neprovinili.

Také usmrcení osob, pokud k němu došlo v době od 30. září 1938 do 28. října 1945 a došlo-li k němu v souvislosti s bojem za znovunabytí svobody, nebo bylo-li výrazem touhy po spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů nebylo podle zákona č. 115/46 Sb. trestné.

V této souvislosti je potřebné pokusit se odpovědět na otázku, proč a na jakém základě byl proveden tzv. „*divoký odsun*“ ?

Po šestileté okupaci a zločinech, které němečtí fašisté spáchali na českém a slovenském národu se nelze divit vyhocené protiněmecké hysterii, která se projevila bezprostředně, po osvobození. Za určitý podklad pro okamžité zahájení odsunu části sudetských Němců je možno považovat již výše citované ustanovení KVP

o okamžitém vykázaní z republiky těch, kteří se na území Československé republiky přistěhovali po 1. září 1938. Bezprostředním impulzem pro zahájení živelného odsunu (přesnější pojem by snad bylo skutečně vyhnání) části sudetských Němců byla veřejná vystoupení čelných představitelů politických stran, zastávajících mnohdy vysoké státní funkce. Příkladem může být i vystoupení P. Drtiny - představitele národně socialistické strany na shromáždění v pražské Lucerně dne 17. května roku 1945, kde mimo jiné prohlásil: „*Soudím, že v naší nové republice by nemělo být z němčiny dovoleno mluvit více, než jen právě tato tři slovíčka: Heim ins Reich! Ale abychom toho cíle dosáhli, musíme začít s vyháněním Němců z našich zemí ihned, okamžitě, všemi způsoby, před ničím se nesmíme zarazit a zaváhat. A každému jednotlivému členu národa zde připadá dějinná odpovědnost. Každý z nás musí pomoci v čištění vlasti. Také armáda musí pomoci.*“^{/36}

Projev byl zveřejněn ve Svobodném slově 19. května. Obdobným způsobem vystupovali i představitelé dalších politických stran. Důsledkem podobných projevů bylo vědomí beztrestnosti a oprávněnosti použití jakýchkoliv prostředků vůči odsunovaným ze strany těch, kteří odsun realizovali.

Je třeba vidět, že v této fázi odsunu se projevila také všeobecná demoralizace způsobená důsledky války, neúcta k právnímu řádu a pohrdání lidskými životy i lidskými právy. Výše uvedené problémy se vyskytovaly i u vojenských útvarů, přesunutých do pohraničí a dokonce i u příslušníků vojenského obranného zpravodajství.^{/37} Praktiky používané při tzv. divokém odsunu byly v rozporu s ustanoveními Postupimské konference. K podstatnému zlepšení situace došlo až na podzim roku 1945, kdy byl postupně zahájen organizovaný odsun ve spolupráci s představiteli Spojeneckého velení v okupačních pásmech Německa a Rakouska. Podle statistických údajů, které uvádí ve své práci historik K. Kaplan při tzv. divokém odsunu opustilo Československo 660 000 Němců a v průběhu odsunu na základě Postupimské konference 2 256 000.^{/38}

Podobným způsobem jako odsun sudetských Němců, před jeho schválením na konferenci v Postupimi byla prováděna konfiskace majetku Němců, Maďarů a domácích kolaborantů a zrádců. Ta probíhala již dávno před vydáním *Dekretu prezidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku*

*Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa z 21. června 1945. Z odvoláním na ustanovení Košického vládního programu byly dne 10. května 1945 vydány **Směrnice ministerstva zemědělství pro národní výbory v českých zemích o nejn nutnějších opatřeních v zemědělství**. Část I. je věnována úkolům při konfiskaci zemědělské půdy.*^{/39}

V souvislosti s hodnocením událostí nejen v pohraničí v létě roku 1945 se naskytá otázka - jaké zákony a jaký právní řád platil v tomto období ? Byla příčinou excesů při odsunu Němců, ale i při jiných příležitostech neexistence právních norem nebo jejich nerespektování? Odpovědi na tyto otázky je možno nalézt právě při analýze historických souvislostí vzniku Benešových dekretů.

Prezident E. Beneš již v průběhu války při jednáních s představiteli čs. politických stran v exilu prosazoval přísné a nemilosrdné potrestání domácích kolaborantů a zrádců. Zároveň přitom vyjadřoval obavy se vzniku krveprolití a občanské války v případě snah o prosazení živelné odplaty vůči občanům německé a maďarské národnosti za utrpení, které našim národům připravil v průběhu války německý nacismus. V těchto názorech se shodoval i s moskevským vedením KSČ, o čemž svědčí jeho hodnocení moskevských rozhovorů z prosince 1943.^{/40}

Jako jeden z hlavních úkolů při těchto jednáních proto stanovil: „...zabránit právnímu a správnímu chaosu a nahradit rychle právní řád dřívější novým právním řádem porevolučním.“^{/41} Výsledkem snahy realizovat tento úkol bylo právě přijetí celé řady právních norem, později nazvaných Benešovy dekrety. Všechny dekrety prezidenta republiky byly připravovány na základě jednání představitelů hlavních politických sil v exilu a později v osvobozené republice. Vedle podpisu E. Beneše byly podepsány také předsedou vlády a buď všemi členy vlády anebo těmi, jejichž resortu se obsah dekretů týkal. V tomto smyslu respektoval prezident E. Beneš výsledky jednání představitelů hlavních politických sil.

Příčinou divokého odsunu sudetských Němců, tragédií při něm, drancování, internování nevinných občanů i vražd nebyly Benešovy dekrety nebo neexistence právního řádu. Příčinou bezpráví těsně po válce byla především demoralizace, provázející každou válku a z toho vyplývající neúcta k právu, lidským životům, popřípadě snaha vyhnout se odpovědnosti za činy spáchané v průběhu války. Svůj

podíl na uvedeném stavu měli také vedoucí činitelé všech politických stran, kteří ve svých projevech přímo nabádali občany k jednání, které v té době bylo v rozporu s platnými zákony. Tím se podíleli na vytváření pocitu beztrestnosti za jakékoliv krutosti páchané na Němcích, Maďarech i domácích kolaborantech a zrádcích.

Na základě výše uvedených skutečností je možno konstatovat, že ani za odsun sudetských Němců, ani přijetí Benešových dekretů nelze dnes vinit pouze osobu dr. E. Beneše. Jak při řešení otázky odsunu, tak i při vypracování a schválení uvedených dekretů sehrály úlohu mnohé faktory. Určitými mezinárodními souvislostmi počínaje a poválečnou protiněmeckou hysterií a psychózou konče. Domnívám se, že dr. E. Beneš při svých rozhodnutích vycházel z jejich reálného posouzení. Zároveň respektoval vůli těch politických sil, které se podílely na národněosvobozeneckém hnutí a na základě toho získaly odpovídající podíl na politické moci v osvobozené republice. Proto jak prezident E. Beneš, tak i představitelé všech politických sil podílejících se tehdy na moci nesou odpovědnost za rozhodnutí, která společně učinili.

Mám za to, že využívání tragických událostí v poválečném období k naplnění politických zájmů kterékoliv politického subjektu v Německu nebo v České republice není nejvhodnější cestou k vyřešení problémů ve vzájemných vztazích v současnosti, ale i do budoucna.

Poznámky:

- 1/ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s. 52.
- 2/ Tamtéž, s. 342.
- 3/ Viz.: Chronologický seznam dekretů, nařízení atd., uveřejněných ve Sbírce zákonů a nařízení roku 1945, v částkách 1 - 67.
- 4/ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s. 267.
- 5/ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s. 36.
- 6/ Viz.: Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum, Praha 1990, Tigríd, P.: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu, Odeon, Praha 1990, Hora, O.: Svědectví o puči, Melantrich, 1991.
- 7/ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s. 51 - 53.
- 8/ Za destrukci právního řádu považují tzv. Benešovy dekrety např. V. Hejl, P. Tigríd a O. Hora ve výše cit. dílech. Za spravedlivou odplatu považoval Benešovy dekrety (retribuční) mimo jiných i P. Drtina. Viz: Drtina, P.: Československo můj osud, Melantrich, Praha 1992, svazek II, kniha 1, kap. Retribuce.
- 9/ Bouček, M., Klimeš, M., Vartíková, M.: Program revoluce, Praha 1975, s. 212-213.

- 10/ V souvislosti s hodnocením veřejné popravky předního henleinovce a člena pražské městské rady dr. Franze Pfitznera použil pozdější ministr spravedlnosti P. Drtina dokonce pojmu „oprávněná pomstychtivost českého obyvatelstva“. Viz.: Československo můj osud, Melantrich, Praha 1992, svazek II, kniha 1, s.125.
- 11/ Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s. 30 a 33.
- 12/ Tamtéž, s. 29.
- 13/ Viz.: Dvořáková,E., Lesjuk, P.: Čs. společnost a komunisté v letech 1945 - 1948, Svoboda, Praha 1967, 44 - 45.
- 14/ Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s. 31.
- 15/ Podle vzpomínek P. Drtiny, týkajících se procesů s členy protektorátní vlády, požadoval sovětský diplomat Čičajev odsouzení alespoň tří členů bývalé protektorátní vlády k trestům smrti. Podobný požadavek prezentovali komunisté ústy M. Reimana. Viz.: Drtina, P.: Československo můj osud, Melantrich, Praha 1992, svazek II, kniha 1, s. 189 - 191.
- 16/ Dvořáková, E., Lesjuk,P.: ČS. společnost a komunisté v letech 1945 - 1948, Svoboda, Praha 1967, 44-45.
- 17/ Vládní nařízení ze dne 1. března 1946 č. 36 Sb. V § 1 je uvedeno v Čechách 39 organizací, které byly považovány za fašistické, na Slovensku 9.
- 18/ Beneš, E.: Šest let exilu a druhé světové války, Praha 1946, s.428.
- 19/ Drtina, P.: Československo můj osud, Melantrich, Praha 1992, svazek II, kniha 1, s. 219 - 220.
- 20/ Tamtéž, s. 114 - 115.
- 21/ Tamtéž, s. 138 - 139.
- 22/ Uvedené skutečnosti potvrzují i paměti - O.Hory, P.Drtiny, P.Tigrida i dalších aktérů tehdejších událostí, zveřejněné u nás po roce 1989.
- 23/ Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s.338.
- 24/ Tamtéž.
- 25/ Beneš, E.: Paměti, Orbis, Praha 1947, s. 315.
- 26/ Tamtéž.
- 27/ Tamtéž, s. 327.
- 28/ Tamtéž, s. 329.
- 29/ Tamtéž, s. 316.
- 30/ E. Beneš se osobně setkával téměř se všemi významnými představiteli světových a evropských velmocí. A to již v průběhu 1. světové války a při mírových jednáních ve Versailles, ale také jako ministr zahraničí a prezident ČSR i jako předseda Společnosti národů v meziválečném období.
- 31/ Program první domácí vlády republiky vlády Národní fronty Čechů a Slováků, ministerstvo informací, Praha 1945, s.18.

- 32/ Viz.: Hejl,V.: Zpráva o organizovaném násilí, Univerzum, Praha 1990, Tigris,P.: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu, Odeon, Praha 1990, Hora, O.: Svědectví o puči, Melantrich, 1991, Drtina.P.: Československo můj osud, Melantrich 1992, svazek II. Kaplan.K.: Nekrvavá revoluce, Mladá fronta, Praha 1993 atd.
- 33/ Cestou května, Svoboda, Praha 1975, s.153.
- 34/ VHA,MNO PK, č.j.: 12 298, 1947.
- 35/ Sbírká zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1945, s. 337.
- 36/ Drtina,P.: Československo můj osud, Melantrich, Praha 1992, svazek II, kniha 1, s.64.
- 37/ O těchto skutečnostech hovořil i gen. L. Svoboda ve svém exposé o stavu armády v branném výboru Prozatímního národního shromáždění dne 12.12.1945. VHA, MNO PK, č.j.:2332, 1945.
- 38/ Kaplan,K.: Pravda o Československu 1945 - 1948, Panorama, Praha 1990, s.153.
- 39/ Cestou května, Svoboda, Praha 1975, s.122 - 124.
- 40/ Viz: Beneš,E.: Paměti, Orbis, Praha 1947, s. 414.
- 41/ Tamtéž, s. 409.